

УДК 339.97  
JEL: F23, J43, M21, Q13, Q17

**Корогодова О. О.**

канд. економ. наук, доцент  
ORCID ID: 0000-0003- 2338-365X

Національний технічний університет України  
«Київський політехнічний інститут ім. Ігоря Сікорського»

**Семенов В. Ф.**

доктор економ. наук, професор  
ORCID ID: 0000-0003- 2963-7438

Одеський національний економічний університет

## **ЗАСАДИ ПРОСТОРОВОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО АГРОБІЗНЕСУ З УРАХУВАННЯМ ПРОЦЕСІВ ТРАНСНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ**

### **BASES OF SPATIAL DEVELOPMENT OF UKRAINIAN AGRICULTURE IN FOCUS OF TRANSNATIONALIZATION PROCESSES**

*У статті розглянуто питання соціально-економічних перетворень в аграрно-промисловому комплексі України. Висвітлено основні тенденції у процесі транснаціоналізації сучасного агробізнесу. Наведено проблемні аспекти дефініції понять «агропромисловий комплекс», «агробізнес», «агропромислова інтеграція» та інших категорій аграрної економіки. Вказано актуальність та дослідницький потенціал проблеми розвитку процесів транснаціоналізації АПК регіонів України. Встановлено, що виключну актуальність має розробка наукових основ просторового розвитку українського агробізнесу з урахуванням процесів транснаціоналізації його регіональних структур. Визначено необхідність у нових наукових підходах до стратегії регіонального розвитку в умовах глобалізації. Висвітлено аспекти реформування аграрних відносин в історичному минулому та наведено основні геополітичні вектори сучасної аграрної політики України. Виявлено значення факторів формування політики транснаціоналізації АПК регіонів. Запропоновано теоретико-методологічні й інструментально-організаційні підходи до транснаціоналізації АПК шляхом побудови взаємовигідних економічних відносин українських та іноземних підприємств агробізнесу. Застосування інвестиційно-інноваційних інструментів дозволить регіонам розкрити більш широкий спектр потенційних можливостей агробізнесу України. Зазначено механізми реалізації регіональної політики в аграрній сфері. Акцентовано увагу на тому, що запропоновані методики залучення регіонального агробізнесу до транснаціонального співробітництва нададуть можливість діагностувати й прогнозувати їхній розвиток, більш обґрунтовано вибирати рівні й види інновацій, інструменти забезпечення зростання економічної результативності, розробляти прогнози й програми транснаціоналізації регіональних агропромислових комплексів. У перспективі подальших розробок заплановано імплементувати запропоновані методики мотивування регіонального агробізнесу до транснаціонального співробітництва, що забезпечить можливість обґрунтовано прогнозувати інноваційний розвиток та обирати інструменти забезпечення зростання ефективності регіональних агропромислових комплексів.*

**Ключові слова:** агробізнес, транснаціоналізація, агропромисловий комплекс, транснаціоналізація агробізнесу, регіональна економіка, агропромислова інтеграція, просторовий розвиток

*The article deals with the issues of socio-economic transformations in Ukrainian agroindustrial complex. The main tendencies in the process of transnationalization of modern agribusiness are highlighted. The problematic aspects of the concepts definition “agroindustrial complex”, “agribusiness”, “agroindustrial integration” and other categories of agrarian economy are presented. The urgency and research potential of the problem of development of processes of transnationalization of agroindustrial complexes of regions of Ukraine are indicated. It is established that the development of the scientific basis of spatial development of Ukrainian agribusiness with the consideration of the processes of transnationalization of its regional structures is of paramount importance. The necessity of the new scientific approaches of the regional development strategy in globalization conditions is determined. The aspects of reforming agrarian relations in the historical past and the main geopolitical vectors of modern agrarian policy of Ukraine are presented. The importance of the factors of the policy formation of agricultural complexes transnationalization of the regions was revealed. Theoretical-methodological and instrumental-organizational approaches to the transnationalization of agro-industrial complex are proposed through the construction of mutually beneficial economic relations between Ukrainian and foreign agribusiness enterprises. The proposed methods of attracting regional agrobusinesses to transnational cooperation will provide an opportunity to diagnose and predict their development, to more reasonably choose the levels and types of innovations, tools for ensuring the growth of economic efficiency, to develop forecasts and programs for transnationalization of regional agro-industrial complexes. The mechanisms of the regional policy realization in the agrarian sphere are indicated. In the perspective of further development, it is planned to implement the proposed methods of motivating regional agribusiness to transnational cooperation, which will provide an opportunity to reasonably predict innovative development and to choose tools to ensure the growth of the regional agroindustrial complexes efficiency.*

**Keywords:** agribusiness, transnationalization, agroindustrial complex, agribusiness, transnationalization of agribusiness, regional economy, agro-industrial integration, spatial development

**Вступ.** Складність та найбільш визначальні віхи соціально-економічних перетворень в агропромисловому комплексі (АПК) зумовлені суперечливим характером змін, що відбуваються в Україні протягом останніх десятиліть. Загальна трансформація соціально-економічної ситуації в Україні, об’єктивна необхідність у зламі централізованого управління аграрним сектором, певною мірою реалізованого в процесі економічних реформ, призвели до пошуку шляхів формування нового, більш ефективного механізму здійснення аграрної політики. У цьому сенсі сьогодні одним з не до кінця вирішених питань залишається проблема посилення регіональної аграрної політики і необхідність транснаціоналізації агробізнесу, який все більше набуває ознак рушійної сили для зростання економіки регіонів різного рівня та рангу. Виключну актуальність має розробка

наукових основ просторового розвитку українського агробізнесу з урахуванням процесів транснаціоналізації його регіональних структур.

Сучасні доробки і праці класиків з аграрної, міжнародної і регіональної економіки представлені великою кількістю публікацій з різних аспектів проблеми, що досліджується. Концептуально-методологічні принципи аналізу регіональної економіки, аграрної політики певною мірою розкриті у роботах О. Гранберга [1], А. Гайдуцко [2], З. Варналія [3], Б. Пасхавера [4]. Відзначаючи вагомість досліджень, проведених зарубіжними і вітчизняними вченими, зауважимо, що опубліковані роботи охоплюють лише певне коло проблем розвитку аграрного сектора регіонів.

Зокрема, відсутня однастижна концепція щодо визначення дефініцій «агропромисловий комплекс», «агробізнес», «агропромислова інтеграція» та інших категорій аграрної економіки. Теорія проблеми участі ТНК у розбудові АПК регіонів окремих країн теж ще до кінця не з'ясована. Недостатньо досліджені питання розвитку інструментарію аграрного простору регіону в нових умовах, а також оцінки та параметризації його інвестиційно-інноваційної й транснаціональної привабливості.

Таким чином, попри значну кількість праць із зазначеної тематики, дослідницький потенціал проблеми розвитку процесів транснаціоналізації АПК регіонів в умовах постійно мінливого світового економічного середовища не вичерпаний, що визначає актуальність, теоретичну й практичну значимість аналізу названої проблеми.

Постановка завдання. На сьогоднішній день теоретико-методологічної основи вирішення проблеми транснаціоналізації і міжнародної агропромислової інтеграції регіонів як наукового фундаменту формування регіональної аграрної політики поки не створено. Отже, виконання завдань щодо залучення АПК регіонів до глобального економічного, у більшості своїй, транснаціонального середовища, матеріальну основу якого склали б процеси агропромислової інтеграції, мають стати невід'ємною складовою активізації трансформаційних процесів в Україні. Це потребує нових наукових підходів стратегії регіонального розвитку в умовах глобалізації та формування політики транснаціоналізації регіонів, що буде відбиватися у створенні засад просторового розвитку підприємств АПК.

Методологія. Використано діалектичний метод пізнання; логічний та формально-логічний методи; метод порівняння, узагальнення та синтезу при систематизації теоретичних засад процесів транснаціоналізації АПК.

Результати дослідження. Використання теоретико-методологічних засад регіональної економіки в нашому дослідженні дозволяє з'ясувати деякі термінологічні особливості теми дослідження, виявити фактори залучення АПК регіонів України до процесів транснаціоналізації у світовому агробізнесі. Актуальним є питання вживання термінів «агропромисловий комплекс» і «агробізнес».

Хронологічно вперше ще у 50-х роках минулого століття в США Н. Девісом, Р. Гольдбергом, Е. Роєм було застосовано поняття «агробізнес» для пояснення «інтеграційних зв'язків і операцій з виробництва, переробки і розподілу харчових продуктів і волокон» [2, с. 25]. Поняття «агропромисловий комплекс» як похідне від агробізнесу почали вживати в СРСР з 70-х років минулого століття. Родовим для цих двох дефініцій є поняття «агропромислова інтеграція», яке трактується дwoяко і яке власне й породило поняття «агробізнес» і «АПК». Для агробізнесу більш прийнятним трактуванням агропромислової інтеграції є індустріальне землеробство, органічно пов'язане з галузями промисловості не тільки системою міжгалузевих зв'язків, але й спільністю технічного та соціально-економічного змісту процесів праці.

Для АПК агропромислова інтеграція — це розвиток сільського господарства на базі зміцнення зв'язків з галузями промисловості, які виробляють для нього засоби виробництва та підприємствами, які переробляють його продукцію. Головною у агропромисловій інтеграції є галузева спеціалізація, її масштабність і ефективність виробництва. Саме такі галузі відіграють вирішальну роль в регіоні як в експорті продукції, так і в можливій участі у транснаціональній співпраці [5, с. 24]. Обидва визначення агропромислової інтеграції є взаємодоповнюючими. Разом з тим в умовах ринкових відносин інтеграція в аграрній сфері припускає утворення якісно нової системи господарсько-технологічних та фінансово-економічних зв'язків, регулюючих матеріальні потоки з промисловості у сільське господарство і навпаки, зв'язки, спрямовані на утворення ринків збуту.

Агропромислова інтеграція надала можливість у ХХ столітті створити досить міцний розвинений і розгалужений агробізнес у багатьох країнах світу, функціонування якого дозволяє вирішувати проблеми забезпечення індивідуумів продуктами споживання та підприємства засобами виробництва. Зміни питомої ваги доданої вартості продукції АПК у % до ВВП України наведено на рисунку.

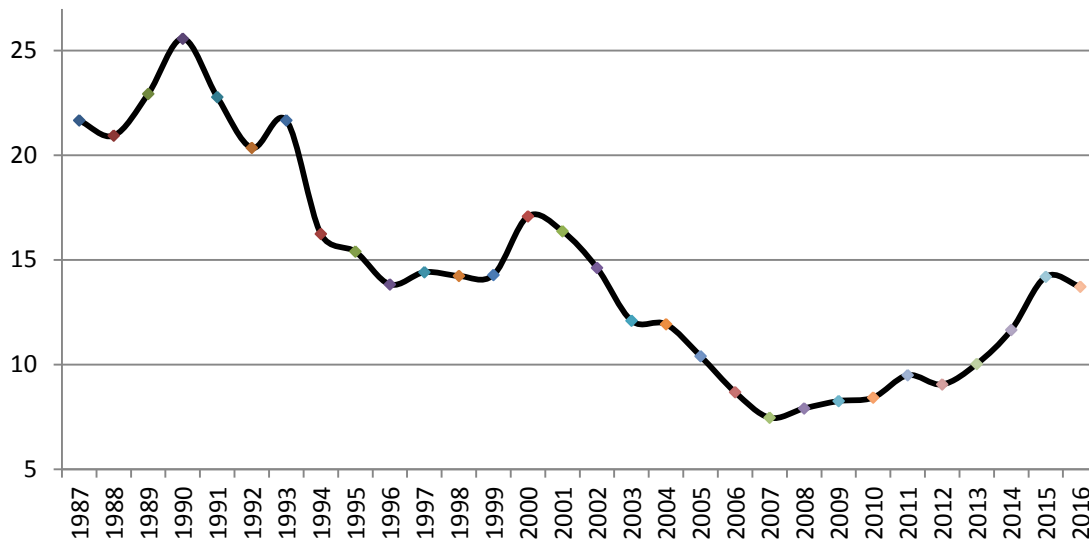


Рисунок - Додана вартість у сільському господарстві (у % до ВВП), Україна [6]

Сьогодні український експорт аграрної продукції має позитивну динаміку розвитку у порівнянні з традиційними експортними галузями (металургійною, хімічною, машинобудівельною), які значно знизили свою активність і позиції на світових ринках, впевнено стати одним з головних драйверів економіки України. Так, в 2013 році експорт сільськогосподарської продукції за обсягом впритул наблизився до експорту чорних металів і руди, а за підсумками 2015-2016 рр. значно їх перевершив. За інформацією Міністерства економічного розвитку та торгівлі України, за майже  $\frac{3}{4}$  2017 року експорт продукції агросектору та харчової промисловості склав 41,2% від загальної кількості експортованих товарів [7].

Сьогодні у сучасному агропромисловому комплексі виділяються три такі сфери:

1. Основна — сільське господарство, що включає тваринництво, рослинництво, рибальство. З точки зору організаційних форм у сільському господарстві найчастіше зустрічаються фермерські господарства, особисті підсобні господарства тощо.

2. Допоміжна — поділяється на 2 частини: постачання та переробка. Сфера постачання є фактично виробництвом засобів виробництва для галузей сільського господарства, а також їхнім наступним обслуговуванням. Сфера переробки та доведення продукції до кінцевого споживача включає заготівельні, переробні, складські, транспортувальні та реалізаційні операції.

3. Інфраструктурна — включає виробничу, будівельну, ремонтну, соціальну та інформаційну підтримку галузей агропромислового комплексу [8].

Вплив транснаціональних корпорацій на розвиток агропромислового комплексу світу значний. Участь прямих іноземних інвесторів відіграє важливу роль для підприємств АПК країн, що розвиваються, і має неоднозначний вплив і форми:

1. Модернізація основного капіталу у галузях АПК з боку транснаціональних структур має як позитивні, так й негативні наслідки. Серед «плюсів» зазначають апробацію енергоефективних технологій, переоснащення підприємств основного та допоміжного секторів, зростання продуктивності праці за рахунок впровадження новітніх технологій. Серед «мінусів» – скорочення числа зайнятих у цій сфері, а також надмірну експлуатацію приватних господарств з боку компаній з великими капіталами.

2. Обмеження у торговельній політиці за рахунок тарифних і нетарифних методів регулювання зовнішньої торгівлі. Ринки агропромислової продукції з високою доданою вартістю вже монополізовані розвиненими країнами. Вихід на ці ринки для інших країн обмежується.

3. Стимулювання розвитку агропромислового комплексу країн, що розвиваються, призводить до поступового зростання інших галузей (мультиплікативний ефект). З іншого боку, діяльність ТНК у приймаючих країнах часто має негативні екологічні наслідки.

Таким чином: 1) участь ТНК у формуванні та підтримці АПК країн, що розвиваються, не є великою, але переважає участь в АПК розвинених країн; 2) участь ТНК у розвитку АПК країн, що розвиваються, може істотно впливати як позитивно так і негативно на стан економіки цих країн; 3) участь ТНК у розвитку АПК країн, що розвиваються, характеризується комплексним підходом до політики довгострокового піднесення і створення переваг для розвитку сільського господарства.

Збільшення середньорічної температури буде впливати на всі регіони та країни, але найболючіше вдарить по тих, хто вже відчуває глобальне потепління й потерпає від нестатку продовольства і бідності. До червня 2016 року 178 країн вже підписали Паризьку угоду, де зазначається важливий внесок АПК, зокрема, компаній лісового господарства у побудову основ переходу до низьковуглецевої економіки, здатної певним чином збалансувати відносини в системі «суспільство-природа» [8]. Отже, діяльність транснаціональних корпорацій агропромислового комплексу позитивно впливає на вирішення, принаймні пом'якшення, однієї з ключових проблем нинішнього і майбутніх поколінь - зміни клімату на Землі.

За даними Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO), найбільшим транснаціональними структурами у АПК є Cargill

(США, 68 країн перебування), CHS (США, 25 країн перебування), ADM (США, 160 країн перебування), General mills (США, 15 країн перебування), ZEN NOH (Японія, 17 країн перебування) тощо [9]. За даними рейтингу Global Fortune 500, у виробництві сої відзначаються такі ТНК, як Louis Dreyfus (Швейцарія, Нідерланди), Bunge, Cargill та Monsanto (США); у виробництві рису: Tilda (Британія), PepsiCo (США), Kitoku Shinryū (Японія); у виробництві бананів: Chiquita (США) та Dole (США); беззаперечним лідером у виробництві кави є Nestle (Швейцарія) [10].

В контексті дослідження одним із завдань регіональної економіки має бути «аналіз стартового рівня аграрної економіки країни та її регіонів, використання капіталу, інвестиційної активності, використання простору (території), природних і людських ресурсів, інноваційної діяльності тощо у період становлення і розвитку ринкових відносин» [11, с. 11].

Для розробки комплексного просторового підходу до формування сучасної аграрної політики необхідно враховувати фактори та обставини, традиційні для методології регіональних досліджень, які ми сприймаємо одночасно як чинники формування політики транснаціоналізації АПК регіонів. Звернемо увагу на зовнішні фактори діяльності АПК, серед яких виділяємо географічну спеціалізацію сільськогосподарського виробництва, природокліматичні особливості, попит й споживання агропромислової продукції, ринки збуту, вплив діяльності аграрних транснаціональних компаній на національний АПК і економіку в цілому, взаємини між транснаціональними корпораціями (ТНК) та АПК регіонів, усвідомлення ролі яких досліджено недостатньо.

У роботах, безпосередньо присвячених аграрним проблемам у зв'язку з транснаціоналізацією вітчизняного АПК, її значення пояснюється головним чином залученням додаткових механізмів виживання або адаптації підприємств регіональних АПК до ринкових умов. Наводяться приклади успішного виходу на європейський чи світовий ринок. На нашу думку, такий підхід певною мірою звужує зміст поняття «транснаціоналізація АПК», позбавляє його інтеграційної, інвестиційної й інноваційної складових, системного використання комплексу механізмів, коштів і новітніх досягнень, які здатні задати стійкий поступальний розвиток агробізнесу в регіонах на засадах максимально повного використання регіональних потенційних можливостей.

Транснаціоналізації АПК все більше уваги приділяється у працях з міжнародної економіки. Необхідність залучення аграрного сектору регіонів до процесів транснаціоналізації, тобто процесів, які сприяли б налагодженню ефективної взаємодії регіону з міжнародним

економічним оточенням виходить з аналізу, насамперед, західних теорій просторової економіки, зокрема праць П. Кругмана [12]. Для розуміння та розвитку процесів транснаціоналізації важливими є інші поняття: регіональна політика, агропромислова інтеграція, агропромисловий комплекс, агробізнес. Механізми реалізації регіональної політики в аграрній сфері присутні в кожній країні, але в різних формах. Усвідомлену та дієву регіональну політику нерідко важко ідентифікувати в різноаспектній і недостатньо скоординованій діяльності різних державних інститутів, які впливають на регіональний розвиток. Регіональна аграрна політика має бути активною, інституціонально відособленою, оснащеною спеціалізованими інструментами тощо, а може бути і малопомітною, яка слабо виділяється серед інших напрямків діяльності держави. Усе залежить від механізму реалізації регіональної політики і рівня активності запровадження його в дію. Такий механізм містить у собі різноманітні методи, інструменти, важелі, інститути.

**Висновки.** Елементи наукової новизни полягають у тому, що у статті на основі конструктивного осмислення концептуальних положень щодо розвитку різних ланок АПК обґрунтовано необхідність формування базису для можливостей просторового розвитку агробізнесу на сучасному етапі функціонування підприємств в умовах транснаціоналізації. Запропоновано теоретико-методологічні підходи до транснаціоналізації АПК шляхом, насамперед, взаємовигідних економічних відносин українських та іноземних підприємств агробізнесу. Застосування інструментів ПІ дозволить регіонам розкрити більш широкий спектр потенційних можливостей агробізнесу України. Зазначені чинники сприятимуть реалізації ефективної управлінської діяльності, що забезпечуватиме довгостроковий динамічний розвиток підприємств, спонукаючи ці суб'єкти до інноваційної активності й нарощування міжнародної конкурентоспроможності, участі в інвестиційних процесах. На практиці зазначені засади просторового розвитку основної, допоміжної та інфраструктурної сфер АПК нададуть можливість діагностувати й прогнозувати перспективи діяльності, більш обґрунтовано вибирати рівні й види інновацій, інструменти забезпечення зростання економічної результативності, розробляти прогнози й програми транснаціоналізації регіональних агропромислових комплексів.

На нашу думку, успіх транснаціонального розвитку АПК регіонів залежить від ресурсного потенціалу агробізнесу регіонів і підприємств, їхньої економічної стабільності, виробничих можливостей і функціональних здатностей. Розвиток АПК регіонів у напрямку транснаціоналізації вимагає наявності адекватного



інструментарію й відповідного ресурсного забезпечення її імплементації. Зазначені напрями дослідження будуть розвинені авторами у подальшому творчому процесі наукового пошуку.

#### Література:

1. Гранберг А.Г. Основы региональной экономики. М.:ГУ ВШЭ, 2004. 495 с.
2. Гайдуцкий А. Миграционный капитал в Украине: скрытая реальность / А. Гайдуцкий // Зеркало недели. 2007. №15. 21 апр. С.8.
3. Варналій З.С. Регіональна інноваційна політика України: проблеми та стратегічні пріоритети / З. Варналій // Економіст. 2007. №9. С.36-39.
4. Виклики і шляхи агропродовольчого розвитку / [Пасхавер Б.Й.,Шубравська О.В., Молдаван Л.В. та ін. ] ; за ред. акад. УААН Б.Й. Пасхавера;НАН України; Ін-т екон. та прогнозув. К., 2009. 432 с.
5. Семенов В.Ф. Шляхи підвищення ефективності реформування АПК регіону. Монографія: Київ, РВПС України, 1998. 206с.
6. Agriculture statistics data Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.worldbank.org/en/topic/agriculture>.
7. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України: новини. – Офіційний веб сайтміністерства. Електроний ресурс. Режим доступу: <http://www.me.gov.ua>
8. Войтко С. В. Транснаціональні корпорації : навч. посібник / С. В. Войтко, О. А. Гавриш, О. О. Корогодова, Т. Є. Моїсеєнко. – Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2016. 208 с. Електронний ресурс. Режим доступу:[https://books.google.com.ua/books/about?id=cJTgDQAAQBAJ&redir\\_esc=y](https://books.google.com.ua/books/about?id=cJTgDQAAQBAJ&redir_esc=y)
9. Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO) Електронний ресурс. Режим доступу: [www.fao.org](http://www.fao.org)
10. Fortune Global 500 Ranking Електронний ресурс. Режим доступу: <http://fortune.com/global500/list/>
11. Семенов В.Ф. Регіональна економіка. К.: Леся,2009. 585с.С.11
12. Кругман П., Фуджита М., Венейблсом Э. Пространственная экономика: города, регионы и международная торговля // The Spatial Economy: Cities, Regions and International Trade, 1999.